

Kırgızların İslam'ı Kabulünde Yeseviliğin Rolü ve Kırgız Kültüründeki Yeri Mederbek Kadyrov*

Öz

Bozkır kültürü ile İslam kültürünü birleştiren Yesevilik, Kırgızların İslam'ı kabulünde önemli rol oynamıştır. Ahmet Yesevi'nin Hikmetleri ile ve öğrencisi Süleyman Bakırgani'nin Ahir Zaman eserleri Kırgızlar arasında yaygın okunmuştur. Bu özellikleriyle Yesevilik, Kırgızların İslam anlayışı ile birlikte Kırgız kültürünü de derinden etkilemiştir. Kırgız halk ozanlarının eserlerinde Yeseviliğin etkilerini net bir şekilde görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İslam, Ahmet Yesevi, Bakırgani, Kırgız halk ozanları.

The Role of Yasawiyya in Kyrgyz's Acceptance of Islam and its Place in Kyrgyz Culture

Abstract

Yasawiyya, combining the steppe culture with the Islamic culture, played an important role in Kyrgyz's acceptance of Islam. Ahmet Yasawi's Hikmat and his student Süleyman Bakırgani's work Ahir Zaman were widely read among the Kyrgyz. With these characteristics, Yasawiyya has deeply influenced Kyrgyz culture along with Kyrgyz's understanding of Islam. It is possible to see clearly the effects of Yasawiyya on the works of the Kyrgyz poets.

Keywords: Islam, Ahmad Yassawi, Bakırgani, Kyrgyz poets.

GİRİŞ

Ahmed Yesevi'ye (1093-1166) nispet edilen Yesevilik, Orta Asya'daki göçebe halkların İslam'ı kabulünde büyük katkısı olmuştur. İslam'ı bozkır kültürüyle birleştirip, şiirler yazarak İslam'ı Türkçe tebliğ ettiği için halk arasında büyük rağbet görmüştür. Kutlu'nun deyişiyle "dini olanla milli olanı birleştirmiş ve İslam dininin temel öğelerini halk edebiyatının sade üslubuyla çok güzel harmanlamıştır."¹ Daha sonra Hikmet adı verilen bu şiirler Divan-ı Hikmet adıyla bir araya toplanıp, kitaplaştırılmıştır.

* Dr., Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, mederbek83@gmail.com

¹ Kutlu, Sönmez, *Türkler ve İslam Tasavvuru*, İSAM Yay., İstanbul 2011, s. 164.

Ahmed Yesevi'nin "Sultan" lakabına nisbetle Sultaniyye, cehri zikri benimsedikleri için Cehriyye, takipçilerinin çoğu Türk olması nedeniyle Silsile-i Meşâyih-i Türk de denilen² Yesevilik tarikatının dervişleri halk dilinde konuştuğu ve halkın sevdiği şiir, musiki gibi metotları kullandığı için İslam'ın tebliğinde daha etkili olmuştur.³ Bu durum Kırgızların sadece İslam anlayışında değil, aynı zamanda kültüründe de derin iz bırakmıştır. Bu yazımızda Yeseviliğin Kırgızların İslamlaşma sürecindeki ve sözlü kültüründeki etkilerini ele alacağız.

Kırgızların İslam'ı Kabulünde Yeseviliğin Rolü ve Kırgız Kültüründeki Yeri Ahmed Yesevi'nin kimden hilâfet aldığı konusunda farklı rivayetler olsa da, babası İbrahim Şeyh vefat ettikten sonra, kendisi de Hikmetlerinde belirttiği gibi, Arslan Baba hocalık yapmış ve aynı zamanda manevi babası olmuştur.⁴

Muhtemelen Hikmetler aracılığıyla olsa gerek, Ahmet Yesevi'nin hocası Arslan Baba da Kırgızlar tarafından çok iyi bilinmiştir. Halk arasında yaygın olan bir menkıbeye göre Ahmet Yesevi'nin hocası Arslan Baba çok iyi niyetli birisi olmuştur. Uzak diyarlardan bir ceviz fidanını getirip dikmiş ve bu yaptığını Danyal peygamber çok sevmiştir. Hz. Danyal, Hz. Muhammed gelinceye kadar onu yaşatsın diye Allah'a dua etmiştir. Onun duası kabul olmuş ve Arslan Baba uzun süre yaşamıştır. O gün bugün Kırgızlar Arslan Baba'yı pir olarak görmektedirler.⁵

Günümüzdeki Kırgızistan'ın Calalabat ilinde Arslanbab adı verilen ceviz ormanının Arslan Baba'nın diktiği ceviz fidanından çoğaldığı inancı mevcuttur. Bu verilerden hareketle Arslan Baba'nın bu coğrafyada uzun süre kalmış olabileceği sonucuna varmak mümkündür.⁶

Halk arasında Ahmet Yesevi'nin Kırgızistan'ın Özgön şehrinin yakınında, Cazı/Yassı nehrinin kenarındaki Ken Cılga köyünde doğduğu; bu

² Tosun, Necdet, "Yeseviyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, s. 487.

³ Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, TTK Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1976, s. 75.

⁴ Ahmet Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, haz.: Hayati Bice, I. Baskı, TDV Yay., Ankara 1993, s. 4-7; Arslan Baba ile ilgili bkz.: Köprülü, *a.g.e.*, s. 27-29; Tekin, K. Hakan, "Ahmet Yesevi'nin Hocası Arslan Baba", *Vakıf ve Kültür Dergisi*, C. 2, S. 6 (1999), s. 38-42.

⁵ Karasayev, Kusayin, *Nakil Sözdör*, 2. Kitap, Kırgızistan Basması, Frunze 1987, ss. 31-32.

⁶ Mokeyev, Anvarbek, "Rol' Sufiyskih Şeyhov v Rasprostraneni İslamskoy Religii v Kırgızstane", *Journal of Turkic Civilization Studies*, S. 2, Bişkek 2006, s. 127.

yüzden de Ahmet Cazavi/Yasavi olarak anıldığı; hocası Arslan Baba ile ilk defa karşılaşp ona selam verdiği yerin de Özgön şehrinin Salam Alik köyü olduğuna (bu yüzden o yere Salam Alik denildiğine) ilişkin rivayetler bulunmaktadır.⁷

Tarihi veriler olmaksızın sadece yer adlarından bu tür iddialarda bulunmak bilimsel araştırma açısından sağlam olmasa da, Ahmet Yesevi'yi Kırgızlara ait gösterme çabaları, onun Kırgızlar arasındaki etkisini belirlemek açısından son derece önemlidir.

Yesevi dervişlerinin faaliyette bulunduğu çevre daha çok bozkırlarda yaşayan göçebe halklar olmuştur. Ahmet Yesevi'nin yaşadığı dönemde Karahanlıların eğemenliği altında yaşayan Kırgızlar da onun Hikmetlerinden İslam'ın ana esaslarını öğrendiği gibi, Yesevilik aracılığıyla İslam'ın değerlerini kendi kültürleriyle birleştirmişlerdir. Ahmed Yesevi'nin ardından onun tasavvuf yolu ve düşünceleri müritleri vasıtasıyla Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Hikmetler, Ahmed Yesevi'nin Hakim Ata, Zengi Ata, Uzun Hasan Ata, Seyyid Ata, Bedr Ata gibi halifeleri aracılığıyla tüm Türk coğrafyasına ulaştırılmıştır. Bu sayede hem Yesevilik yayılma imkanı bulmuş, hem de Kırgızlar gibi göçebe topluluklar arasında İslam dini yayılmıştır.

Yesevilik'in Kırgızlara Sır Derya boyundan ulaştığı, çok derin ve güçlü bir manevi nüfuza sahip olduğu bilinmektedir. Ahmet Yesevi'nin menkıbeleri Kırgızlar arasında Hakim Ata olarak bilinen onun üçüncü halifesi Süleyman Bakırganı (ö.1186) tarafından yayılmıştır. Günümüzde Kırgızistan'ın güneyinde bulunan ve Sır Derya (Seyhun) ile birleşen Koco Bakırgan Say nehri de bu yaklaşımı güçlendirmektedir.⁸ Onun Kırgızlar arasındaki faaliyetleri kendi eserinde yer alan şu beyitlerinden anlaşılmaktadır:

Nefsim söyler: bu dünyanın mülkün bulursam,
Hitay, Kırgız, Kıpçak, Hindistan'ı alsam,
Çin ipeği, altın, gümüş hepsin kazansam
Vakit yetse de bir hazine düzeyim der.⁹

⁷ Kimsanbay Acı Abdırzak uulu, "Kul Koco Akmat Cazılıktın tegi Kırgızbı? (Ahmet Yasaviy Cönündö)", *Kırgız Tuusu Gazetesi*, 19.01.2009, s. 11.

⁸ Mokeyev, a.g.m., s. 128.

⁹ Güzel, Abdurrahman, *Süleyman Hakim Ata'nın Bakırgan Kitabı Üzerine Bir İnceleme*, 2. Baskı, Öncü Basımevi, Ankara 2008, s. 473.

Yazarı bilinmeyen Hakim Ata Risalesi¹⁰ adlı menkıbede, Batı Karahanlıların hükümdarı II. İbrahim Buğra yakınlarıyla birlikte Han Hakim Ata'ya müridi olmuş; kızı Anbar ile evlendirmiştir.¹¹ Bu durum, Bakırgani'nin devlet adamlarının da desteğini alarak, Ahmet Yesevi'nin öğretisini yaymasına uygun bir ortam hazırlamıştır.

Süleyman Bakırgani'nin Bakırgan Kitabı, Ahir Zaman Kitabı, tıpkı Ahmet Yesevi'nin Hikmetleri gibi Kırgızlar arasında çok okunan eserlerden olmuş; hatta ders kitabı olarak kullanılmıştır. Bakırgan Kitabı'nda yer alan Ebu Hanife ile menkıbenin¹² bugün de Kırgızlar arasında yaygın olarak anlatılması, Süleyman Bakırgani'nin eserlerinin Kırgızlar arasındaki etkisini göstermektedir.

XIII. asırda Kırgızların yoğun olarak yaşadıkları Yedi Su (Kırgızistan'ın kuzey bölgesi) bölgesinde Yesevi dervişleri aracılığıyla İslamlaşma faaliyetleri hızlandırılmıştır. Yesevilik, XVI. asrın birinci yarısına kadar bugünkü Kırgızistan ve Doğu Türkistan topraklarında etkisini korumuştur. Mirza Haydar Duğlati'nin, Yarkend hanlığının kurucusu Sultan Said Han'ın danışmanı olan dayısı Yesevi tarikatına mensup idi.¹³ Bu dönemde Muhammed Kırgız'ın önderliğindeki Kırgızlar, Yarkend hanlığına yarı bağılı olarak yaşamaktaydı.

---

¹⁰ Söz konusu risale çeşitli tarhlerde Kazan'da *Hakim Ata Kitabı* adıyla yayımlanmıştır. Eser, K. G. Zaleman'ın önsözüyle 1989 senesinde Çarlık Rusya İlimler Akademisi'nin dergisinde de tanıtılmıştır (Zaleman, K. G., "Legenda pro Hakim Ata", *İzvestiya İmperatorskoy Akademii Nauk*, IX. C., Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, St.-Peterburg 1898, "Vostokovedeniye" (Şarkiyat) bölümü, s. 105-150). Ayrıca, Önal Kaya'nın *Tezkire-i Hakim Ata: Bir Yesevi Dervişinin Menkıbevi Hayatı* (Köksav Yay., Ankara 2007) adlı çalışması ile Münevver Tekcan'ın *Hakim Ata Kitabı* (Beşir Kitabevi, İstanbul 2007) adlı çalışmalarında ele alınmıştır. Araştırmamızda Zaleman tarafından yayımlanan nüshasından yararlandık.

¹¹ Zaleman, a.g.m., s. 110-111.

¹² Söz konusu menkıbe için bkz: Güzel, a.g.e., s. 465-471.

¹³ Said Han, danışmanı Mirza Haydar Duğlati'nin amcası ile sık sık görüşmüştür. Sultan Said Han ile amcasının görüşmelerine bazen Mirza Haydar Duğlati de katılmıştır. Sufilikten çok etkilenen Said Han görevini kardeşi Emin Hoca Sultan'a (ö. 1546) bırakıp Hacca gitmeye karar vermiştir. Bu sırada Semerkant'tan Kaşgar'a gelen Hoca Muhammed Yusuf (Nakşibendi) Said Han'ı tahtta kalması için ikna etmiştir. Bkz.: Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, çev.: Osman Karatay, Selenge Yay., İstanbul, 2006, s. 542-544.

Daha sonraki süreçlerde de Kırgızlar arasında Yesevi dervişlerinin faaliyetleri devam etmiştir. Bazı bilim adamları XIX. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürebilen Yesevîliğin bu tarihten sonra etkinliğini yitirip tarihe karıştığını iddia etmektedirler.¹⁴ Kanaatimizce Yesevilik bir tarikatten daha ziyade bir anlayış olarak halk arasında etkisini korumuştur. Kırgız halkının örf-adet, gelenek-görenek ve özellikle de Kırgız halk edebiyatında Yesevîliği sembolize eden birçok tasvire ve motife rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra Yesevilik Orta Asya'da yaşayan halkların önemli bir kısmının hayat tarzı, tarihi, sosyal ve kültürel şartları ile orantılı seyir izlemiştir. İslam'ın, özellikle de Kırgızlar gibi göçebe halklara ulaşmasında ve yayılmasında önemli bir yere sahip olan Yesevilik, zamanla Kırgız halkının günlük hayat tarzı başta olmak üzere kültürel değerlerinde de kendine yer edinmiştir. İslamiyet bilincinin yerleşmesi odaklı meydana çıkan Yesevi tarikatının halkın dil, atasözü, deyimleri, seçereleri vs. başta olmak üzere Kırgız edebiyatını da derinden etkilemiştir.

Bazı Kırgız şecerelerinde Ana'l-Hak olarak zikredilen Hallac-ı Mansur Kırgızların atası olarak gösterilmektedir. Kırgız sözünün menşei ile ilgili olarak yakılan Hallac-ı Mansur'un küllerinin nehre dökülmesinden sonra bunlardan hamile kalan kırk kızdan Kırgızların türediği şeklindeki bilgiler de bulunmaktadır.¹⁵ Hikmetler'de Hallac-ı Mansur'un yakılması ve külünün denize atılması şu şekilde anlatılmaktadır:

“Mansur der “Ene'l-Hak”, erenler işi doğru;
Mollalar der: “Doğru değil” gönlüne kötü gelip
Söyleme “Ene'l-Hak”, “kafir oldun Mansur” deyip
“Kur'an içinde budur” deyip, öldürdüler taş atıp.
Bilmediler mollalar “Ene'l-Hakk'ın manasını
Zahir ehline hâl ilmini Hakk görmedi münasip.
Rivayetler yazıldı, halini onun bilmedi,
Mansur gibi veliyi koydular dârağacına asıp.
"Sapık" deyip mollalar Şeyh Mansur'u öldürdü;
"Kâfir" deyip öldürdüler üç yüz molla savaşıp.
Külünü göğe savurdu, atıp denize saldı,
Zevk denizi dalgalandı, aktı deniz kaynaşıp.”¹⁶

¹⁴ Tosun, Necdet, “Orta Asya'da Tasavvuf,” *Orta Asya'da İslam: Temsilden Fobiye*, C. I, *Tanımadan Tanımlamaya*, ed.: Muhammed Savaş Kafkasyalı, Ahmet Yesevi Üniv. Yay., Ankara&Türkistan 2012, s. 498.

¹⁵ Grodekov, N. İ., *Kirgiz i Karakirgiz Sır'-Dar'inskoy Oblasti*, Taşkent 1889, s. 4.

¹⁶ Ahmet Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, haz.: Hayati Bice, I. Baskı, TDV Yay., Ankara 1993, s. 123-124.

Kırgızların menşesini Kırgızlar arasında Analak, Manalak, Şamansur, Samansur vs. isimlerle anılagelen Hallac-ı Mansur'a dayandırmaları, Hikmetler'de anlatılanlarla doğrudan bağlantılı olabilir. Çünkü Ahmet Yesevi'nin Hikmetler'i anlaşılır bir dilde yazıldığı için Kırgızlar tarafından çok okunmuştur.

Kırgız halk edebiyatında 19. asrın sonları 20. asrın başlarında ortaya çıkan "Zamana akımı" veya bir diğer adıyla "Zamancı şairler"¹⁷ akımının temsilcilerinin hemen hepsi Yesevi'nin Hikmetleri ile Bakırgani'nin Ahir Zaman Kitabı'ndan etkilenmişlerdir.

Süleyman Bakırgani Ahir Zaman Kitabında kıyametin alametlerinden şu şekilde bahsetmektedir:

"Dünyanın sonu gelince neler olacak
Dünyaya türlü türlü belalar dolacak
Alimler içki içip, hem de zina kılacak
Ondan başka daha acep şaşılacak neleri var
Bahiller haram ile aç gözlü olurlar
Hep kadınlar erlerine haram olurlar
İslam'ı bilmez bedbahtlar şâd-mân olurlar
Ondan başka daha acep şaşılacak neleri var
Âhir zaman olunca hem alimler azacak
Mü'minlerin oğul-kızları esir olacak
Kafirler utanmayıp "ben, hem ben!" diyecek
Ondan başka daha acep şaşılacak neleri var"¹⁸

Zamancı şairler Kalıgul Bay Uulu (1785-1855) Akır Zaman, Arstanbek Buylaş Uulu (1824-1878) Tar Zaman, Moldo Kılıç Şamırkan Uulu (1866-1917) Zar Zaman, Aldaş Moldo Ceenike Uulu (1874-1939) Hal Zaman adlı şiirlerinde 19. asrın sonu 20. asrın başlarındaki olaylardan, Rusların

¹⁷ "Zamana", Kırgızcada da "zaman" ile aynı anlama gelen bir kelimedir. Kırgız edebiyatı terimi olarak "zamana", bir akımı ya da ekolü ifade etmektedir. Bu akım, Kırgız halk şairleri ve ozanları tarafından XIX. asrın ortalarında başlatılarak günümüze kadar gelen ve akınlık geleneği içerisinde hâlâ devam eden önemli bir ekoldür. Bu ekolün temsilcileri "zamana akınlar" olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu şairler genel itibariyle zamanın bozulduğu, kötülerin ve kötülüklerin çoğaldığı temasını konu edindikleri ve "zaman" kelimesini de şiirin her dizesinin sonunda tekrar ettiği için onların açtığı bu çığıra "zamancı akınlar" denmiştir. Bkz.: Arvas, Abdulselem, "Bir Geleneğin Farklı Coğrafyalardan Yankısı: "Zamana"/"Zamane"", *Gazi Türkiyat*, S. 1 (2012), s. 113-114.

¹⁸ Güzel, *a.g.e.*, s. 413.

Kırgız topraklarını işgal etmesinden ve beraberinde getirdikleri değişimlerden şikayetçi olup, tüm bunları kıyamet alametleri olarak değerlendirmişlerdir.¹⁹ Sözüünü ettiğimiz halk şairlerinin diğer şiirlerine baktığımızda da Hoca Ahmet Yesevi ve Süleyman Bakırgani gibi meşhur sufilerin eserleri, din anlayışları ve tasavvuf öğretilerinden haberdar olduğunu görürüz.

Kalıgul Bay Uulu'nun halk arasında "Kalıgul oluya/evliya" olarak anılması ise, onun Yesevilik ile ilişkisinin bulunduğuunun işareti olarak değerlendirilebilir. Kalıgul'un Ahir Zaman adlı eserindeki:

Azizder ²⁰ aytıp ketiptir	Azizler haber vermişler
Akır zaman bolcolun...	Ahir zaman belirtilerini

Karıyadan kaada keteer,	Yaşlıdan haya gider
Katından uyat keteer...	Kadından namus gider
Uuldan urmat keteer,	Büyükten hürmet gider
Kızdan kılık keteer...	Kızdan edeb gider

Akır zaman adamı	Ahir zaman adamı
Alım bolot dep aytkan.	Alim olur demiştir.
Ayattın sözüün bek tutpay,	Ayete itibar etmeyip,
Zalım bolot dep aytkan... ²¹	Zalim olur demiştir.

mısralarını Hikmetler ile karşılaştırdığımızda, Hikmetler'in izlerini net bir şekilde görmek mümkündür. Kalıgul'un yukarıdaki şiiri Hikmetler'de aynı şekilde ele alınmaktadır:

Ulu küçük yaranlardan edeb gitti
Kız ve zayıf gençlerden haya gitti
"Haya imandandır" deyip Rasûl dedi
Hayâsız kavim acaipler oldu dostlar...
Ahirzaman bilginleri zâlim oldu
Hoşgeldin deyciler bilgin oldu...
Dünya ehli halkımızda cömertlik yok
Padişahlarda vezirlerde adalet yok...²²

¹⁹ Adı geçen şairlerin söz konusu şiirleri ve diğer şiirleri için bkz.: Muras, yay. haz.: Melis Kurmanaalı uulu Abdıldayev, Kırgızstan Basması, Frunze 1990.

²⁰ Kanaatimizce burada *Azizlerden* kastettiği Ahmet Yesevi ile Süleyman Bakırgani'dir.

²¹ Kalıgul Bay Uulu, "Akır Zaman", Muras, yay. haz.: Melis Kurmanaalı uulu Abdıldayev, Kırgızstan Basması, Frunze 1990, s. 33-34.

²² Yesevi, a.g.e., s. 115-116.

Moldo Kılıç'ın aşağıdaki beyitleri ise Ahmet Yesevi'nin halk edebiyatındaki tesirini net bir biçimde ortaya koymaktadır:

Türkistan'da mazarı	Türkistan'da mezarı
Hikmet sözü cayılıp	Hikmet sözü yayılıp
Bizge kaldı kazalı ²³	Bize kaldı gazeli

Yeseviliğin Kırgızlar arasındaki nüfuzu, Kıyamet günü Ahmet Yesevi'nin Mizan terazisinin başında durarak yardımcı olacağı şeklindeki olağanüstülükleri kendisine atfetmelerinden de anlaşılmaktadır.²⁴ Nitekim Moldo Niyaz'ın aşağıdaki beyitlerinde de açıkça görülmektedir:

Kıyamet küni kollogon	Kıyamet günü yardım eden
Pir maanisi nemine?	Pir manası nedir? ²⁵

Ünlü halk ozanı Toktogul Satılğanov (1864-1933) bir yandan halktan mal topladıkları için şeyhleri ve halifelerini eleştirmekte, diğer yandan da Ahmet Yesevi'nin huzurunda söz konusu işan ve halifelerinin halktan aldıklarını geri vereceğini dile getirmektedir:

Allanın cönün bile albay	Allah'ı iyice tanımayıp,
Ak sözgö tili kele albay	Hak sözü söyleyemeyip
Koco Akmattın astında	Hoca Ahmet'in huzurunda
Kılıçtan kıyma tez bolso	Kılıç gibi keskin olsa
Kıldan içke kez bolso	Kıldan da ince olsa
Muhambettin kaşında	Muhammed'in huzurunda
Aldap algan attarın	Halkı kandırıp, aldığı atları
Kaytarıp beret dep uktum. ²⁶	Geri verecekmişler diye duydum

Burada, feodal yapıyı eleştirmesi sebebiyle Sovyetlerin “demokrat şair” olarak ön plana çıkarttığı Toktogul Satılğanov'un Ahmet Yesevi'yi “halkı sömüren işanların” karşısında görmesi, şairin Ahmet Yesevi'ye olan bakış açısını yansıtmaktadır.

²³ Samançin, Tazabek, “Kılıç-cazuuçu akın”, *Ala Too*, haz.: K. Cusupov, S. 8, s. 145.

²⁴ Karasayev, *a.g.e.*, s. 142.

²⁵ Moldo Niyaz, *Sanat Digarasttar*, yayına hazırlayan: Sooronov, O., “Uçkun” Yay., Bişkek 1993, s. 33.

²⁶ Satılğanov, Toktogul, “Üyçülük Eşen”, *Muras*, yay. haz.: Melis Kurmanaalı uulu Abdildayev, Kırgızstan Basması, Frunze 1990, s. 295.

SONUÇ

Bir dinin kültürden ayrı olarak varlığını sürdürmesi mümkün olamaz. Bir toplumda din ancak, o toplumun yerli gelenek-görenekleri, örf-adetleri, zihniyet yapısını ve hayat şartları göz önünde bulundurularak yorumlanmasıyla hayat bulabilir. Bu bağlamda Kırgızların geleneksel İslam inancının şekillenmesinde İslam'ı yerli kültürü göz önünde bulundurarak akıl ile yorumlayan Hanefi-Maturidi anlayışının yanı sıra tüm bunları bozkır kültürüyle birleştirebilen Yeseviliğin rolü büyüktür. Kırgız sözlü kültürünün temsilcileri olan halk ozanları ile şairlerinin dini temalardaki şiirleri, tıpkı Ahmet Yesevi'nin Hikmetleri gibi Kırgız halkının İslam anlayışının göstergesidir.

Hanefilik-Maturidilikten ilham alan Yesevilik, Kırgızlar arasında İslamiyet'in yayılmasında, örf ve adetler ile İslam'ın şartlarını birleştirerek din anlayışlarının şekillenmesinde ve kendi kimliklerini muhafaza edebilmesinde çok büyük rol üstlenmiştir. Arap olmayan müslümanların haklarını savunması, İslam'ı yorumlarken yerli örf ve adetleri de göz önünde bulundurması ve akla önem vermesiyle Orta Asya'nın genelinde yayılan Hanefilik-Maturidilik din anlayışını devam ettiren Yesevilik, erken dönemde Kırgızlar tarafından en çok kabul görülen tarikat olmuştur.

Bozkır kültürü ile İslam kültürünün sentezi olan, başka bir deyimle bozkır kültürünün İslamî yorumu olarak kabul edilebilecek Yesevilik, Nakşibendiliğin ortaya çıkması ve güçlenmesinin ardından daha önceki dönemlerde olduğu kadar etkili olamamışsa da, Kırgız kültüründe, özellikle de sözlü edebiyatında kendi yerini korumayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Yesevi, Divan-ı Hikmet, haz.: Hayati Bice, I. Baskı, TDV Yay., Ankara 1993, s. 4-7; Arslan Baba ile ilgili bkz.: Köprülü, a.g.e., s. 27-29; Tekin, K. Hakan, "Ahmet Yesevi'nin Hocası Arslan Baba", Vakıf ve Kültür Dergisi, C. 2, S. 6 (1999), s. 38-42.
- Ahmet Yesevi, Divan-ı Hikmet, haz.: Hayati Bice, I. Baskı, TDV Yay., Ankara 1993.
- Arvas, Abduselam, "Bir Geleneğin Farklı Coğrafyalardan Yankısı: "Zamana"/"Zamane"", Gazi Türkiyat, S. 1 (2012).
- Grodekov, N. İ., Kirgiz i Karakirgiz i Sır'-Dar'inskoy Oblasti, Taşkent 1889.
- Güzel, Abdurrahman, Süleyman Hakim Ata'nın Bakırgan Kitabı Üzerine Bir İnceleme, 2. Baskı, Öncü Basımevi, Ankara 2008.
- Karasayev, Kusayin, Nakıl Sözdör, 2. Kitap, Kırgızistan Basması, Frunze 1987.

- Kımsanbay Acı Abdırızak uulu, “Kul Koco Akmat Cazılıktın tegi Kırgızbı? (Ahmet Yasaviy Cönündö)”, Kırgız Tuusu Gazetesi, 19.01.2009, s. 11.
- Köprülü, M. Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, TTK Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1976.
- Kutlu, Sönmez, Türkler ve İslam Tasavvuru, İSAM Yay., İstanbul 2011, s. 164.
- Mirza Haydar Duğlat, Tarih-i Reşidi, çev.: Osman Karatay, Selenge Yay., İstanbul, 2006.
- Mokeyev, Anvarbek, “Rol’ Sufiyskih Şeyhov v Rasprostraneniı İslamskoy Religii v Kırgızstane”, Journal of Turkic Civilization Studies, S. 2, Bişkek 2006.
- Moldo Niyaz, Sanat Digarasttar, yayına hazırlayan: Sooronov, O., “Uçkun” Yay., Bişkek 1993.
- Muras, yay. haz.: Melis Kurmanaalı uulu Abdıldayev, Kırgızstan Basması, Frunze 1990.
- Samançin, Tazabek, “Kılıç-cazuuçu akın”, Ala Too, haz.: K. Cusupov, S. 8.
- Satılğanov, Toktogul, “Üyçülük Eşen”, Muras, yay. haz.: Melis Kurmanaalı uulu Abdıldayev, Kırgızstan Basması, Frunze 1990.
- Tosun, Necdet, “Orta Asya’da Tasavvuf,” Orta Asya’da İslam: Temsilden Fobiye, C. I, Tanımadan Tanımlamaya, ed.: Muhammed Savaş Kafkasyalı, Ahmet Yesevi Üniv. Yay., Ankara&Türkistan 2012.
- Tosun, Necdet, “Yeseviyye”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 43, s. 487.
- Zaleman, K. G., “Legenda pro Hakim Ata”, İzvestiya İmperatorskoy Akademii Nauk, IX. C., Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, St.-Peterburg 1898.